

Ратови у 21. веку

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

На прагу уласка у нови век, али и у нови миленијум, питању да ли ће и каквих ратова може бити у 21. веку може се додати и питање да ли ће савремени свет у 21. век ући кроз „капију мира“ или на „врата пакла“. Тражење одговора и на једно и на друго питање изузетно је изазовно. Они се, у ствари, и не могу наћи, а и ако би се нашли тешко да би били прави и (или) довољно поуздани; могу једино да се граде као претпоставке на колико бројним, толико и компликованим основама.

У покушају тражења одговора (на питање да ли ће у 21. веку бити ратова) не могу да се заобиђу стазе развоја људског друштва, те стање у свету и могући правци развоја у међународним односима. Узрочници сукоба између народа и држава, вишевековни и тренутни, такође се не могу заобићи у тим трагањима.

Тражење одговора на питање каквих ратова може бити у 21. веку условљава посматрање усмерено у хоризонталном и у вертикалном смеру: на постојеће стање и могућу констелацију снага у свету и на развој нових технологија и њихову могућу војну примену. При томе, не могу да се занемаре ни веома брзе, често неочекиване промене како у равнотежи снага у свету, тако и у технолошким иновацијама, које тражење одговора на постављена питања отежавају, а претпоставке и закључке чине мање поузданим. Сем тога, 21. век, као и сваки претходни, имаће сто година, током којих ће се многи догађаји и појаве, па и погледи на рат и на начин његовог вођења, можда и суштински мењати. Извесно је да 21. век на крају, па и у средини, неће бити онакав какав ће бити на свом почетку; промене на свим пољима развоја људског друштва, укључујући и ратоводство, у 21. веку биће много веће и много брже ће настајати него у 20 веку. Због тога, тражење одговора на претходно постављена питања мора да буде ограничено, у начелу, на почетак 21. века, на пример, на његов први квартал, мада та граница не може бити чврсто постављена, поред осталог и због тога што ће многе ствари бити разматране и као тенденција без временског ограничења.

Рат као историјска и друштвена појава

Свет наше планете – Земље, настајао је и развијао се кроз вајолентне сукобе, кроз смене стања мира и периода ратовања. Из археолошких

налаза, графичких симбола, историјских списа, школских уџбеника и других писаних и неписаних докумената лако се може стећи утисак да су људи, народи и државе више ратовали него што су живели у миру и градили мир.¹ Такав утисак, међутим, могао би бити површан, па и погрешан, а стиче се на основу специфичности рата као друштвене појаве и последицама које он производи. Да је рат са својим разорним и смртоносним последицама заиста имао доминантно место и улогу у збивањима током развоја људског друштва, савремени свет вероватно не би био на садашњем степену привредног, културног и другог развоја. Ипак, чињеница је да је рат појава која прати развој људског друштва од његовог настанка;² што је то друштво постајало развијеније, то је рат бивао већи и деструктивнији. Има основа за веровање, барем када се посматра оптимистички, да се тај тренд неће наставити и у 21. веку, мада је мало вероватно да је савремени свет достигао такав степен развоја (друштвеног, културног, просветног) на којем се схвата и прихвата да рат није насушна животна човекова потреба и да се сви спорови између народа и држава могу решавати без посезања за насиљем.

Узроци рата

Питање порекла и узрока рата као друштвене појаве окупирало је највеће умове света од најстаријих времена. Они су тражили одговор на то исконско питање, али с недовољно успеха и много контроверзи. И даље остају без правих одговора питања као што су: да ли је рат, као посебан и најгрубљи вид насиља, у природи људског бића, па отуда и неизбежан? да ли је рат израз божије воље (највиша казна вишњег, која се „изриче“ непослушницима)? да ли је одраз нужности због нараслих противуречности у развоју људског друштва? акт неуравнотежених, али моћних, лидера или је комбинација неких или већине тих и других услова и околности? Одговори на та и слична питања, по правилу, имају обележје времена у којем су настајали, а у објашњењима узрока и циљева рата често су садржани и посебни интереси, политичка опредељења теоретичара, њихова национална и верска осећања, и друго. Научно заснована објашњења порекла и узрока рата, уколико и постоје, замагљивана су објашњењима намењеним текућим потребама.

Још у време античке Грчке, на пример, Платон је тврдио да су ратови „природно стање народа“, а Аристотел – „природни начин стицања имовине“. Обе тезе садрже покушај правдања ратова које су водили робовласници њиховог доба и међусобно нису супротстављене:

¹ „Рат је отац и краљ свега“, писао је грчки философ Хераклит пет стотина година пре Нове ере, каже проф. Павле Бубања у својој књизи *Философија мира* („Народна књига“ Београд, 1993, стр. 40).

² Познати амерички теоретичар Квинси Рајт сматра да рат, као посебан вид насиља, није производ људског друштва, већ да је вођен (и води се) и између животиња, а водили су га и праљуди, пре садашње цивилизације (Quincy Wright, *Study on war*, University of Chicago Press, 1942, p. 27).

човекова тежња (порив) за стицањем имовине произилази, у основи, из његове посесивне уређености.

На поставкама античких мислилаца, али и историјских збивања и других околности, грађене су нове теорије о рату, његовом пореклу, узроцима и поводима. Временом, у позном средњем и раном новом веку, развијене су *биолошке* (Т. Хобс и други), *класне* (К. Маркс и следбеници), *расне* (Ф. Ниче), *етичке* (Ф. Хегел) и друге теорије, којима је рат најчешће објашњаван као природна и (или) неизбежна друштвена појава.

Насупрот теоријама о генетичкој, антрополошкој или другој природи, нужности и неизбежности, а према некима и корисности (Т. Р. Малтус) рата, многи умни људи (Кант, Монтескије, Волтер итд.) – немачки идеалисти и француски просветитељи, сматрали су да се рат може избећи и да га здрав разум може спречити. Међутим, веровања Имануела Канта,³ Жан Ф. М. Волтера, Жан Жак Русоа и њихових истомишљеника, на жалост, нису остварена. Пре би се могло рећи да су до већег изражаја дошле, и у многим аспектима потврђене, теорије Хобса, Лајбница, Макијавелија,⁴ Ничеа и њихових следбеника. На несигурним основама су и погледи о рату Карла Маркса и његових истомишљеника.⁵

Пролиферација и ескалација рата у 20. веку

У 20. веку, који је на измаку, вођено је неколико стотина малих, локалних, регионалних и три велика, светска рата, од којих два „врућа“ и један „хладни“ рат, а предузимано је и мноштво страних војних интервенција. Сваки од тих ратова могао би да се „објасни“ постулатима неке од наведених (и оних које нису поменуте) теорија о рату, његовом пореклу и природи. Главни узрочници тих ратова, међутим, биле су наслеђене и у 20. веку продубљене политичке, економске и друге противуречности, које су раздирале свет и односе у њему. На микропла-

³ Кантова философија „вечног мира“ привукла је велику пажњу његових савременика, али је ипак одражавала само његове идеалистичке погледе на свет и човекове моралне особине.

⁴ Италијански теоретичар и државник Николо Макијавели, познат посебно по својој девизи „да циљ оправдава средства“, у свом делу *Владар* писао је: „Владар, дакле, не сме имати никакве планове и друге мисли него изучавати ишта друго до рат и његове вештине и дисциплине, јер то је, заиста, једино занимање које му доликује... Он, с тога, никад не треба своје мисли да скреће са ратне вештине, ни у доба мира“ (видети: Лидел Харт, *Мач и перо*, ВИЗ, Београд, 1985, стр. 95). Многи владари данашњице, четири стотине педесет година после објављивања *Владара*, умногоме су окупирани питањима рата, војне стратегије и ратне доктрине.

⁵ Творци марксистичке мисли, у својим погледима на рат, полазили су од тога да је рат друштвена појава непосредно условљена и повезана с појавом класног друштва, „чији су основни закони и општи закони развитка рата..., који увек има класни карактер, без обзира у каквом се облику јавља“. (*Војна енциклопедија*, Београд, 1966, том 8, стр. 38). Из наведеног и других извора из фонда марксистичке литературе произилази да би с нестанком класа нестало и ратова, што не може да се прихвати без резерве, како у случају када је реч о нестанку класа и класног друштва, тако и када је реч о рату, упоредо с тим.

ну, локалном и субрегионалном плану оне су се испољавале у већини случајева кроз борбе народа за ослобођење од колонијалне зависности и отпоре политичком потчињавању и економском изабљивању, а на макроплану (светски, планетарни) – кроз отпочињање и вођење великих освајачких ратова, у којима је долазила до изражаја тежња лидера неких великих сила да владају светом. „Хладни рат“ имао је изразито идеолошко обележје, а вођен је и завршен тако да супротстављене стране нису употребиле своју оружану силу непосредно у борби једна против друге, што је био увод у нови вид рата, који је означен као „бескрвни рат“.

За размере и интензитет ратова у 20. веку карактеристична су два временска периода: прва и друга половина тога века. Прву половину 20. века обележила су углавном два велика, светска рата, вођена између великих светских сила тежишно у Европи и на Далеком истоку, а другу половину – мноштво малих, локалних и регионалних ратова и страних војних интервенција претежно у тзв. Трећем свету, у неразвијеним и мање развијеним земљама и деловима света. У другој половини 20. века дошло је до одређене просторне експанзије ратова према подсахарској Африци и Латинској Америци, а оружани сукоби 20. века карактеристични су и по томе што су у њима примењена најновија техничка и технолошка открића: ослобођена нуклеарна енергија, електронска техника итд.

Скоро полувековни „хладни рат“ имао је посебне карактеристике, и његовим исходом суштински је измењен не само однос снага у свету него и начин ратовања, нарочито са становишта стратегије и ратне доктрине једине преостале светске суперсиле и њених савезника. Уместо масовне употребе оружане силе на бојишту, у борбу за постизање жељених циљева уводе се друга средства и методе: политички и дипломатски притисци, економске и војне блокаде, претње и застрашивања, и друго. Таква стратегија се тестира на појединим случајевима и са њом ће савремени свет вероватно ући и барем делимично законачити у 21. век.

Стари и нови изазови – супротстављена гледишта

Историјска прошлост и кратак поглед на порекло, узроке и поводе за рат упућују на закључак да ће и у 21. веку вероватно бити ратова који ће се водити између народа, држава и група држава (савезништва), а колико и каквих ће ратова бити зависиће од бројних делимично предвидивих, али и непредвидивих околности.⁶ Постоје, међутим, извесни показатељи да би и у 21. веку могло да буде мање ратова и са

⁶ Никола Тесла, који је био не само велики научник него и пророк, у свом манифесту названом „Светски систем“ писао је: „Ратови ће се водити све дотле док све тачке на планети Земљи одједном не ступе у ратно стање“. Надајмо се да до таквог „стања“ свет неће доћи у 21. веку, а ваљда ни у вековима који ће уследити.

мање жртава и разарања него у 20. веку. У прилог томе обично се наводе неки чиниоци с израженом оптимистичком нотом, али без довољно аргумената и научне подлоге, па се иза тих оптимистичких погледа лако могу запазити и неки опскурни обриси.

1) *Антиколонијални и ослободилачки ратови вођени у 19. и 20. веку довели су до окончања класичног колонијалног система, па је – тврде неки аутори, престала потреба за вођењем таквих ратова и у 21. веку. Сходно томе, било би реално очекивање да ће у 21. веку бити мање унутрашњих сукоба и малих, субрегионалних ратова.*

Наведене тврдње демантоване су у другој половини 20. века. После окончања класичног колонијалног система, унутрашњи и мали међународни (међудржавни) сукоби су умножени, а многи политички и војни аналитичари главну опасност по мир и безбедност у 21. веку виде управо у могућности избијања нових локалних и регионалних ратова.

2) *После катастрофалних пораза у два светска рата, руководства и народи држава главних виновница тих ратова готово суштински су изменили своје понашање и односе према другим државама и народима. Народи и државе из њиховог непосредног окружења не морају више да страхују од експанзионистичких порива њихових лидера, а њихови порази могу да послуже и као пример или опомена и другима, евентуално новим лидерима склоним амбицијама немачких, јапанских и италијанских вођа из периода Првог и Другог светског рата.*

Немачка и Јапан, главне силе Осовине из два светска рата, не показују намере да помоћу јаке војне силе освајају нове позиције и просторе, али то чине помоћу јаких валута. Финансијско и економско потчињавање, међутим, може такође да изазове отпоре, регионалну и ширу међународну дестабилизацију, па и оружане сукобе.

3) *Исходом „хладног рата“ разбијен је биполарни светски поредак, чиме је престала да постоји идеолошко-политичка конфронтација, а отклоњена је и опасност од општег светског рата вођеног и нуклеарним оруђима.*

„Хладни рат се може обновити“ узвикује руски академик и политички аналитичар Георгиј Арбатов, очигледно незадовољан развојем односа у Русији и између Русије и Сједињених Држава.⁷ Сем тога, опасност од нуклеарног рата није уклоњена, она је само отклоњена. После индијских нуклеарних проба, маја 1998, и пакистанских одмах после тога, нико не може с довољно поузданости да каже када и где ће се пролиферација нуклеарног наоружавања зауставити и појавити нова опасност од нуклеарног рата.

4) *У 20. веку остварена су изузетно велика, може се рећи револуционарна достигнућа у економском, технолошком, културном, научно-просветном и демократском развоју. Такви развојни процеси, који ће се вероватно наставити и у 21. веку, требало би да делују у правцу отклањања опасности од нових оружаних сукоба; демократска и разви-*

⁷ „Механизам хладног рата“, „Политика“, Београд, 25. јун 1998. године.

јена друштва, тврде неки амерички аутори, мање су склона насиљу и ратовима.

Двадесети век је, неоспорно, век великих, револуционарних продора у тајне науке и далеке просторе. Међутим, та достигнућа, као и незапамћен брз економски раст, остваривани су у релативно малом делу света: на северозападном делу Земљине кугле и у деловима Далеког истока. Јаз у развоју између Севера и Југа, Запада и Истока није затворен; он је још више продубљен, а повећане су и разлике између богатих и сиромашних како на Северу, тако и на Југу, Истоку и Западу, с тенденцијом да се те неједнакости повећавају и у 21. веку. Све те и друге разлике, укључујући и неједнак демографски развој, изазивају одређене супротности и потенцијални су извори нових сукоба.⁸

5) У периоду после „хладног рата“ прокламован је концепт „новог светског поретка“. Архитекте и градитељи тог поретка обећавају свету мир и просперитетан развој. Уз то, они интензивно изграђују и „нови војни поредак“, оличен у систему (или системима) „колективне безбедности“, помоћу којег „желе“ да утичу на превенцију сукоба и гашење локалних и субрегионалних ратова.

У историји савременог света било је више покушаја изградње „новог“ светског поретка на основама унапред утврђених система вредности, који су проглашавани као универзални. То, у основи, чине и садашњи градитељи „новог светског поретка“. Они систем својих демократских и цивилизацијских вредности проглашавају универзалним и настоје да их наметну свим земљама и народима, од којих многи сматрају да и њихово наслеђе има одређене – опште или посебне, признате и прихваћене – системе вредности и нерадо их се одричу.

Када је о системима колективне безбедности реч, они би могли да буду корисни за очување мира и стабилности у свету под условом да се не користе у посебне сврхе. У садашњим условима, међутим, они (од универзалног преко регионалних система) стављени су у функцију изградње „новог светског поретка“, па се често јављају и као претња онима који се налазе или могу да се нађу на путу те изградње.

6) Као смањена опасност од нових ратова наводи се и то што је окончањем „хладног рата“ обустављена трка у наоружавању, која је била непрекидна претња и која је уносила страх у народ од могућег апокалиптичког страдања.

Трка у наоружавању, међутим, само је успорена. Она није заустављена; наставља се, пре свега, у свом вертикалном (технолошки) смеру. Сем тога, у неким деловима света (Далеки исток, Јужна Азија) она је чак и интензивирана. Тако, докле год постоји наоружање, још

⁸ Економске и социјалне неједнакости, и постојање угњетаваних и оних који угњетавају, као узрочнике рата запазили су и у своја капитална дела уградили још философи античког доба. Платон је, на пример, узроке буна и ратова видео у граничном тренутку између сиромаштва и богатства, а највећу бољку у друштву сматрао је несразмеру између богатих и сиромашних. Та готово секуларна бољка људског рода вероватно неће бити излечена на почетку, а можда ни на крају 21. века.

ако се и повећавају његова количина и убојност, постојаће и опасност да оно буде употребљено у ратне сврхе.⁹

Савремени свет је сувише сложен, супротности у интересима и циљевима појединих носилаца светске моћи и утицаја су велике, а друштвене и друге противуречности дубоке, тако да је нереално очекивање да би 21. век могао да буде век мира и међународне безбедности. Већа је вероватноћа да ће свет и у 21. веку бити суочен с новим изазовима и разним видовима насиља, укључујући и његов најгрубљи вид – оружане сукобе. *Размере тих сукоба* зависиће од развоја међународних односа и даље констелације снага у свету, а њихов *интензитет* – од нових технологија и њихове војне (ратне) примене.

Велики или мали ратови?

Еуфорија, која је на крају и због исхода „хладног рата“ била завладала код дела научника, јавних радника и футуролога о будућем хармоничном развоју савременог света, релативно брзо се показала као илузија, каквих је било и раније.¹⁰ Она је, у суштини, грађена у оквиру и око тзв. новог светског поретка, али се брзо „утопила“ у мноштву етничких и верских сукоба, локалних и субрегионалних ратова и страних војних интервенција, организованом и на широким основама постављеном тероризму, појавама неофашистичких и сличних покрета и разним фундаментализмима. Тако је релативно краткотрајна еуфорија о хармоничном развоју савременог света замењена опрезношћу, па и страховањима од могућих нових сукоба, разноврсних размера и интензитета, што се све чешће наводи у студијама и јавним гласилима многих земаља.¹¹

Могући противници у евентуалним будућим сукобима

Предвиђања према којима ће процес развоја савременог света у 21. веку вероватно бити прожет сукобима разних видова, размера и интензитета неизбежно траже одговоре на питања *ко ће против кога и зашто ратовати*.

⁹ „Мора се признати да нам највећа зла која притискају цивилизоване народе долазе од рата, и то не од оног који управо траје или који је прошао, већ од непрекидног и све јачег наоружавања за будући...“, говорио је немачки филозоф Имануел Кант (Павле Бубања, *исто*, стр. 118).

¹⁰ Први светски рат, на пример, означаван је као „рат вођен за окончање свих ратова“, а Други светски рат, према Ф. Рузвелту, требало је „да оконча систем унилатералне акције“ и да означи успостављање „универзалне организације мирољубивих земаља“ и почетак изградње „нове структуре трајног мира“.

¹¹ У америчком часопису „Одбрана“ (орган МО САД), бр. 6/97, посвећеном у целини теми „Путевима у будућност“, констатује се, поред осталог, да ће „двадесет први век бити век хаоса“ (стр. 21), а у немачком недељнику „Цајт“, наглашава се да „авет хаоса кружи Земљином куглом и прети да захвати све континенте“, и указује на „ширење насиља у свету, који све чешће потресају грађански ратови, терористичке акције, масакри“ („Политика“, 28. август 1998).

Чешки председник, Вацлав Хавел, и бивши председник Европске комисије, Француз Жак Делор, говоре о будућим сукобима култура, али недовољно јасно дефинишу појам и суштину потенцијално сукобљених култура, њихове битне разлике, просторне димензије и циљне одреднице.

Бивши амерички државник, садашњи политолог и афирмисани публициста Хенри Кисинџер, посматрајући свет у променама, предвиђа да ће свет већ у другој декади 21. века бити изразито мултиполаран. „Међународни систем 21. века“, каже Кисинџер, „сачињаваће најмање шест великих сила: САД, Европа, Кина, Јапан, Русија и, можда, Индија, као и мноштво средњих и малих држава, свака са својим посебним интересима и циљевима, који ће се међусобно сукобљавати“.¹²

Кисинџерово виђење геополитичке слике света 21. века, међутим, може да буде замагљено многим невидљивим околностима. Неизвесно је, на пример, да ли ће једна од нових светских сила бити Европа или Немачка, како ће се развијати Јапан, Русија, Кина и Индија, па чак и Америка, која све више постаје вишенационална и вишецивизацијска, а тиме и интерконфликтна.

Сукоб цивилизација и суперцивизација

У последње време посебну пажњу посматрача кретања у међународним односима привукла је теза америчког политолога Семјуела Хантингтона.¹³ Он сматра да не постоји непосредна опасност од великих сукоба између „друштвених класа“, пошто сиромашни Југ нема снага и средстава да води рат против богатог Севера. Не постоји опасност ни од великог идеолошког рата, јер се свет у периоду после „хладног рата“ све мање дели према идеолошкој опредељености, већ се „групише према културној и верској припадности“ – вредностима које Хантингтон узима као основу за цивилизацијско идентификовање и груписање народа и држава. Наиме, све државе и народе наше планете он разврстава у осам „цивизација“: хришћански (католичко-протестантски) Запад, православна Русија, конфучијанска Кина, (претежно) будистички Јапан, хиндуистичка Индија, исламистичка централна и југозападна Ази-

¹² Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, Simon and Schuster, New York, 1994, pp. 23–24.

¹³ С. Хантингтон (Samuel P. Huntington) прво је у престижном америчком часопису „Спољни послови“ („Foreign Affairs“) бр. 3/93, објавио опширан чланак под насловом „Сукоб цивилизација“ (*The Clash of Civilizations*), који је изазвао веома велико интересовање америчке и светске академске јавности, политичких и војних аналитичара. Своју тезу о сукобу цивилизација касније је проширио и објавио у књизи (350 страница) под насловом *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка (The CLASH OF CIVILIZATIONS and Remaking of World Order)*, A Touchstone Book, New York, 1996). Погледи С. Хантингтона на развој савременог света кроз могући сукоб цивилизација привукли су пажњу не само због тога што је он добро познат тумач америчке спољне политике већ и зато што је креатор те политике и стратегије националне безбедности Сједињених Држава (креатор је, поред осталог, концепта о „заштити људских права“, који се више од двадесет година користи као важно „средство“ политике ширења утицаја и доминације САД у свету).

ја и северна Африка, и католичка Јужна Америка. У већини наведених „цивилизација“ постоји по једна водећа (патернистичка) и већи број мањих „рођачких“ држава. Сукоби у 21. веку, на микроплану, према Хантингтону, водиће се углавном унутар појединих цивилизација, а на макроплану – између цивилизација.

У мултиполарном, мултицивилизацијском свету,¹⁴ према С. Хантингтону, хришћанском Западу највећа опасност прети од ислама и конфуцијанске Кине, а затим, потенцијално, од Јапана и Русије.¹⁵ Ортодоксној Русији прете ислам и Јапан, потенцијално Кина и Запад, а Кини – Запад и Индија, и потенцијално Русија и Јапан. Хантингтонова теорија о сукобу цивилизација заснива се претежно на анализи стања у свету и кретања у међународним односима у периоду после „хладног рата“,¹⁶ и нема сигурнију историјску подлогу. (Велики ратови вођени су не само између цивилизација, како их дефинише Хантингтон, него и унутар појединачних цивилизација.) У предвиђањима карактера будућих сукоба Хантингтон занемарује економске и социјалне аспекте као узрочнике рата, као и његове поводе и циљеве. Отуда према његовој теорији о сукобу цивилизација имају критички однос неки политолози и војни аналитичари, међу којима и амерички футуролози, супружници Тофлер.¹⁷

Тофлерови такође сматрају да ће се убудуће сукобљавати цивилизације, али не „по линијама“ које повлачи Хантингтон, пошто се њихово поимање цивилизација битно разликује. Они сматрају, наиме, да је свет *homo sapiens* у свом развоју прошао кроз свега две велике или „суперцивилизације“: аграрну и индустријску, и сада улази у трећу – информатичку цивилизацију, односно на знању засновану цивилизацију „*третег таласа*“.

На достигнутом степену развоја људског друштва, међутим, не постоји ниједна „чиста“ суперцивилизација. Све три се у појединим деловима света међусобно преплићу и допуњавају, при чему индустријска потискује аграрну, а информатичка индустријску цивилизацију, са снажним утицајем на традиционалне норме. Брз продор индустријализа-

¹⁴ Хантингтон не верује у униполарност, јер „ни једна земља, укључујући и САД, нема тако велике безбедносне интересе“. „Свет ће бити постројен по цивилизацијској основи или уопште неће бити (постројен)“, каже Хантингтон (исто, стр. 159).

¹⁵ Позивајући се на опредељења америчког јавног мњења, Хантингтон каже да су Американци још 1991. године „први пут, као могућу претњу америчкој безбедности ставили Јапан испред Совјетског Савеза“, а то су учинили и Јапанци, стављајући САД испред СССР-а (исто, стр. 222). Хантингтон сматра, иначе, да је потенцијално најугроженија цивилизација ортодоксног хришћанства: „Ако би Русија прешла на Запад, онда би та цивилизација практично изгубила свој идентитет“.

¹⁶ У књизи *Сукоб цивилизација...* С. Хантингтон је много простора посветио анализи сукоба из периода после „хладног рата“, укључујући и сукобе на просторима претходне Југославије, а у оквиру тога: „цивилизацијској“ припадности сукобљених страна, ко их и зашто подржава и помаже.

¹⁷ Alvin and Heidi Toffler, своје дело *Pat и противрат (War and Anti War)* објавили су после објављивања Хантингтоновог чланка „Сукоб цивилизација“, а пре његове истоимене књиге.

ције у будистички Јапан, конфучијанску Кину, хиндуистичку Индију или католички Бразил, према Тофлеровима, слабио је традиционалне регионалне и моралне нити, а пољуљао је и многе културне моделе. „Индустриска суперцивилизација преплављивала је локалне цивилизације где год се појавила“, кажу Тофлери, и додају: „Слично томе, данашња цивилизација трећег таласа већ је развила Запад, Јапан и конфучијанску средину... и многи сукоби које Хантингтон предвиђа, ако се догоде, догодиће се у много већем обиму – у оквиру света који се убрзано дели на три различите и потенцијално сукобљавајуће суперцивилизације“.

Сукоб планетарних размера: сукоб Запада и осталих

Сукоб суперцивилизација, како га виде Тофлери, могао би да се окарактерише и као сукоб општих, планетарних размера, који – мада недовољно транспарентан, већ постоји и прети да почетком 21. века буде заострен с јасније идентификованим странама у сукобу и њиховим просторним разграничењем. Одмах после „хладног рата“, наиме, свет је практично подељен на Запад и остале (*The West and the Rest*). Таквој подели (која би могла да се огледа само у степену економског и технолошког развоја), са све видљивијим предзнацима сукоба, допринео је, пре свега, сам Запад својим понашањем у међународним односима.

Тријумфални успех Запада у „хладном рату“, демонстриран и ефикасношћу употребе војне силе у рату у Персијском заливу 1991. године, на Западу је, посебно у САД, створио осећај цивилизацијске супериорности и схватање да су стечени услови за настајање „глобалне демократске револуције“. Спровођењу те „револуције“ Запад је приступио с уверењем (или предрасудом) да је његова идеологија демократског либерализма универзално ваљана и да остале земље и народи треба да прихвате њене основне вредности: слободно тржиште, контролу власти, поштовање људских права и индивидуалних слобода, и друго. Тако, насупрот Хантингтоновој подели света на седам цивилизација или на три суперцивилизације Тофлерових, главни носиоци моћи и утицаја Запада, као свој примарни циљ поставили су уклањање готово свих цивилизацијских подела и успостављање светског цивилизацијског универзализма на принципима властитих критеријума вредности и западних форми политичке демократије. Постизање тог циља они покушавају да остваре помоћу агресивног политичко-пропагандног (медијског) деловања,¹⁸ с ослонцем на снажну економску моћ и војну способност, која је, као форма застрашивања, демонстрирана не само у рату у Персијском заливу већ и у дејствима према просторима претходне Југославије, Авганистана и Судана. Такав наступ Запада у разним деловима света доводи до конфликтних ситуација, које се испољавају кроз обострано иницирање сукоба: од стране Запада ради сламања отпора потчињавању

¹⁸ Говорећи о снази медија, Тофлери, поред осталог, кажу: „Људи који озбиљно мисле о ратовању убудуће знају да ће се неке од најважнијих битака сутрашњице одиграти на бојишту медија“ (исто, стр. 165).

његовој доминацији, који се јавља код неких држава и народа,¹⁹ а од „осталих“ ради демонстрирања незадовољства према понашању Запада у покушајима успостављања светског цивилизацијског универзализма, познатог и као „нови светски поредак“.

Сукоби између Запада и „осталих“, који, у суштини, карактеришу војно-политичку ситуацију последње деценије 20. века, спорадични су и ниског интензитета, али по распрострањености имају општи, планетарни карактер и у 21. веку могли би да буду чешћи и већег интензитета. Сједињене Америчке Државе, као предводник у изградњи „новог светског поретка“, на пример, имају своје „националне интересе“ (виталне, важне) готово у свим деловима света и испољавају спремност да те интересе, у случају угрожености, штите и помоћу војне силе.²⁰ Њихови политички и војни стручњаци, с друге стране, процењују да амерички објекти и деташовани људски потенцијали могу да буду угрожени готово у свакој земљи и на свим морима и океанима. Они процењују, такође, да би већ првих деценија 21. века могла да буде угрожена и сама територија САД, не само од стране постојећих великих регионалних сила него и од земаља које теже да поседују нуклеарна оружја и средства за њихово лансирање, а нису пријатељски расположене према САД и њиховим савезницима.

Глобалну биполарну конфронтацију из друге половине 20. века замениће у 21. веку, изгледа, мноштво малих, етничких, верских, социјалних и других сукоба широм света, тежишно усмерених на релације Запад – Исток и Север – Југ, или обрнуто. Узрочник сукоба планетарних размера и на наведеним релацијама може да буде и *процес несразмерног демографског развоја*: стагнатног или негативног на Северу и Западу, а експлозивног на Југу и Истоку. Такав развој неизбежно ће водити ка заоштравању економских, социјалних, еколошких и других услова и стварању конфликтних ситуација на Југу и Истоку, и снажним миграционим притисцима према Северу и Западу, где се већ јављају сукоби између „староседелаца“ и досељеника из различитих цивилизацијских средина.

Локални сукоби и стране војне интервенције

Локални сукоби (унутрашњи и међудржавни) и стране војне и друге интервенције, с обзиром на учесталост и територијалну распрострањеност, део су и главни садржај општег, планетарног сукоба. У војној штампи страних земаља, нарочито америчкој и европских земаља НАТО-а, снажно се потенцира опасност од могућег интензивирања

¹⁹ Када на путу изградње „новог светског поретка“ његови градитељи наиђу на већу препреку или озбиљнији отпор, они покушају да га заобиђу, с настојањем да циљ остваре споредним путевима (посредним деловањем).

²⁰ „Наши витални интереси – интереси за које су САД спремне да се боре и помоћу оружане силе су на самим крајевима поморских путева или прилазних праваца, који се протежу од Сједињених Држава до најудаљенијих тачака Земљине кугле“, каже се у часопису „Одбрана“ („Defense“), 6/97, стр. 20.

унутрашњих и субрегионалних ратова у 21. веку, с нагласком да они могу озбиљно да угрозе међународни мир и безбедност. Да би та опасност била отклоњена, а последице од евентуалних сукоба ублажене, како се објашњава у тој штампи, главни чиниоци светске моћи и утицаја на међународна кретања интензивно раде на изградњи механизма за „контролу криза“ и „превенцију сукоба“. У вези с тим, поред система одлучивања о средствима и методама реаговања на појаве „угрожавања међународног мира и безбедности“, који је развијен у Савету за безбедност УН, највећи значај се придаје НАТО-у, чија се самопрокламована „одговорност“ за безбедност протеже на читаву Европу и део Азије, с тенденцијом да се прошири на Блиски исток и Северну Африку.

Још од 1990. године, Северноатлантски пакт је стално у процесу промена – прилагођавања измењеним условима и оспособљавања за „одговор на нове изазове“. Најновија мера у том процесу јесте усвајање нове, суштински измењене командне структуре, „која ће обезбедити ефикасан, трошковно рационалан одговор на војне потребе Савеза у новом столећу, а те потребе се односе првенствено на способност реаговања на локалне и субрегионалне сукобе“.²¹ Војно реаговање на унутрашње и мале међудржавне сукобе, уколико не дође до значајније измене односа снага у свету, у 21. веку значајно ће се разликовати од страних војних интервенција у време „хладног рата“, па и од оних у последњој декади 20. века. Њих ће, вероватно, обележавати неколико битних карактеристика: 1) употреба војне силе комбиноваће се с коришћењем других средстава моћи, с тим што ће политичке, економске и психолошке мере претходити дејствима оружаних снага; 2) интервендне снаге, које ће редовно бити мултинационалне и опремљене најсавременијим средствима ратне технике, оствариваће апсолутну супериорност над противником, пре свега у ваздушном простору, и 3) електронска дејства и удари с дистанце биће главни видови дејстава тих снага. Циљеви војних интервенција образлагаће се хуманитарним разлозима, мада ће увек бити мотивисани политичким интересима главних иницијатора интервенција. С обзиром на то, војне интервенције ће имати карактер подршке и помоћи оној страни у сукобу која је испољила наклоност према главном иницијатору и организатору војне интервенције, без обзира на то ко је главни виновник сукоба.²²

Технолошки аспекти рата у 21. веку

У покушајима да се сагледају карактер и слика рата у 21. веку погледи се обично усмеравају ка технолошким иновацијама и њиховом утицају на војну стратегију и ратну доктрину. Полазећи управо од тог утицаја, који је потврђен кроз векове, и промена у ратоводству због

²¹ Klaus Naumann, *NATO's new military structure*, „NATO Review“, spring 1998, pp. 10–14.

²² Опширније: Тодор Мирковић, *Рат у савременим условима – локални сукоби и војне интервенције*, „Војно дело“, бр. 3/98, стр. 28–46.

достигнућа везаних за војне технологије, многи војни аналитичари и стратеги наглашавају да су рововска војна, борбе из непосредног додира, па чак и масовна употреба оклопно-механизованих снага и средстава превазиђене форме ратовања. Њих замењују, или ће их у 21. веку заменити, дејства из ваздушног простора и космоса, борба електромагнетним таласима и слично. Такође, говори се о роботизованом и кибернетичком рату, дигитализованом бојишту, информатичком рату и рату медија – о могућностима постизања победе над противником чак и без оружане борбе, тј. о „бескрвном рату“.

Фикције и реалности

Бројни написи о могућој слици рата у 21. веку садрже фикције, али у њима има много рационалног. Технолошке иновације, неоспорно, снажно утичу на рат и на начин вођења рата. У прошлости, што су оне бивале брже и веће, то су и промене у ратоводству бивале брже и веће. Веома крупне, револуционарне технолошке иновације које су се догађале у другој половини 20. века нису могле да заобиђу ратоводство: под њиховим утицајем битно је измењен садржај основних борбених правила и упутстава за употребу видова и родова оружаних снага великих сила, али и других земаља. Међутим, како и чиме ће се ратовати у 21. веку умногоме ће зависити и од тога где ће се ратовати и ко ће против кога да ратује. Клаузевиц је говорио да свако доба има своје посебне форме рата, али и да свако треба да изграђује своју теорију рата и доктрину ратовања зависно од постојећих околности. То опште правило важиће и у 21. веку.

Рат „трећег таласа“

Савремени свет уласком у 21. век на широка врата улази и у ново доба, које многи означавају као доба *информатике* или *компјутерске технике*. Сасвим је извесно да се рат у том добу неће водити на исти начин и истим средствима као што је вођен у претходном, индустријском добу, тј. у 19. и 20. веку. Футуролози Тофлер развили су теорију о *рату „трећег таласа“*, чију ће слику обликовати *оружја „трећег таласа“* и вештина (знање) њихове употребе.²³ Таква оружја, која су конструктивно заснована пре свега на *софтверу*, одликују се високом прецизношћу,²⁴ способношћу да неутралишу противникове командно-комуникацијске системе (C²), спрече токове кретања информација и преношења

²³ Да би назначили значај вештине и знања у вођењу рата „трећег таласа“ или рата високих технологија („*High-Tech War*“), Тофлерови су у своја разматрања унели термине као што су „стратегија знања“, „ратовање знањем“, и слично, с нагласком да та стратегија, јасно дефинисана и добро примењена, „може да измени однос снага на бојишту“.

²⁴ Тофлерови наводе да су амерички пилоти на почетку Вијетнамског рата извели 800 полетања и изгубили 10 авиона у неуспелом покушају да сруше мост Тханк Хоа. Касније, четири авиона F-4, опремљена „паметним“ бомбама, срушила су тај мост у једном налету, а „данас то може да учини само један авион F-117 у једном налету и са једном бомбом“ (A. and H. Toffler, *исто*, стр. 73).

наређења и, у крајњем, чак и могућношћу да нанесу пораз противнику пре него што дође до непосредног судара снага на бојишту.

Мали ратови и високе војне технологије

Оружја „трећег таласа“ и способност (знање, вештина) да их ефикасно употребе имају углавном велике силе и развијене земље укључене у војне савезе – земље које су ушле или улазе у ново, информатичко доба. Земље на нижем нивоу технолошког развоја не могу успешно да воде рат „трећег таласа“, с обзиром на то да и не поседују најсавременија средства војне и војно применљиве технике. Сукоби у тим земљама (унутрашњи) и између њих (субрегионални) и у 21. веку претежно ће имати карактеристике рата из претходних периода (рата у 20. и у неким случајевима у 19. веку). У основи, ти ратови ће се одликовати: масовношћу у ангажовању живе силе и ватрене технике на бојишту, високим степеном губитака у људству и материјалу и високим степеном колатералних разарања. *Карактеристике рата из претходних периода имали би, пре свега, изоловани унутрашњи и међудржавни сукоби који би се водили у неразвијеним и мање развијеним деловима света.* Међутим, пошто у постојећим међународним условима, који се вероватно неће значајније мењати на почетку 21. века, унутрашњи и међудржавни сукоби тешко могу да остану изоловани, и у њима ће се користити елементи рата „трећег таласа“. Интервентне снаге, наиме, користеће оружја „трећег таласа“, пре свега она којима се дејствује с дистанце, из ваздушног простора и из космоса.

Рат у четири димензије

Развој нових технологија, током векова, утицао је не само на ширење и повећање дубине фронта и позадине него и на „освајање“ простора који претходно нису коришћени у војне сврхе. У 20. веку, на пример, борбена дејства са копна и са мора пренета су и у ваздушни простор, тако да је „борбени простор“²⁵ обухватио три димензије. Пред крај 20. века испољена је тенденција да „борбени простор“ обухвати и четврту димензију – космос.

У време „хладног рата“ две војне суперсиле интензивно су се припремале за „космички рат“ (рат у космосу и дејства из космоса). После „хладног рата“, САД наставиле су да раде на својим војним свемирским програмима, а на освајању и коришћењу космоса у војне сврхе ангажоване су и многе друге земље, укључујући и Руску Федерацију.²⁶ Војни космички програми САД, али и других земаља, обухватају:

²⁵ На енглеском „*Battlespace*“, на руском *сфера вооруженой борби*.

²⁶ Према руским изворима, око 130 земаља учествује у изрази космичких станица или користи њихове услуге, а 20 земаља има своје орбиталне станице. Највеће домете у освајању космоса постигле су САД, које су од 1955. до 1995. године за то утрошиле 387 милијарди долара, а од тога 251 милијарду или 65 одсто за војне космичке програме (М. А. Борчев, *Околоземный космос как возможная сфера вооруженой борби*, „Военная мисл“, лето 1998, стр. 20–26).

израду и коришћење извиђачких сателита и сателита који се користе у системима командовања, контроле, комуникација и обавештења (C³I), укључујући и усмеравање и/или навођење авиона и ракета на циљ; развој средстава за заштиту извиђачких, комуникацијских и других сателита; развој и могућу употребу сателита – платформи оружја класе „космос – космос“, „космос – ваздух“, „космос – копно/море“; развој и могуће коришћење противсателитских система оружја класе „земља – космос“ и „ваздух – космос“, и друго.

Сателитски војни програми имају приоритет у припремама САД за евентуални рат у 21. веку, а за њих се издваја, просечно, од 12 до 15 милијарди долара годишње. Сем припрема за одбрану и заштиту својих „постројења“ у свемиру и за одбрану од евентуалног напада из свемира, САД развијају разноврсна средства и методе и за дејства из космоса, настојећи, при томе, да обезбеде не само супериорност у космосу него и „владање космосом“, полазећи од девизе да „онај ко буде владао космосом, владаће и миром“.²⁷ Полазећи од те девизе и других премиса, САД формулисале су као примарни стратегијски циљ „устпостављање и одржавање супериорности у ваздушном простору и у космосу“, која је услов и за одржавање информационе супериорности – другог важног захтева и циља америчке војне стратегије.²⁸

Амерички концепт „стратегијске одбрамбене иницијативе“ из 1983. године замењен је новембра 1989. концептом „Националне политике у области свемира“, чија се суштина састоји у захтеву да САД задрже примат у освајању свемира и да не дозволе могућност да њихова територија буде угрожена дејствима из свемира.

Четврта димензија „борбеног простора“ и „мали ратови“

Када је реч о космосу као делу „борбеног простора“ или посебном ратишту мисли се, пре свега, на коришћење космоса у рату који би се водио између великих сила – земаља које су освојиле тај простор и обезбедиле своје присуство у њему или настоје да то постигну. Међутим, *космос се веома много користи и у „малим“ ратовима*, као и у *операцијама без оружане борбе*.

„Рат у Заливу“, пише пуковник Алан Цампмен, а преносе Тофлерови, „први је пример где су оперативне снаге биле распоређене, одржаване, командоване и усмераване путем сателита“. Сателити су имали велики значај и у „контроли“ сукоба на просторима претходне Југославије, наглашава се у америчкој војној штампи и додаје да су у Босни чак и мале „буш-буш“ јединице специјалних снага имале користи од података добијених из свемира.

²⁷ Ту девизу, према генералу Борчеву, формулисао је бивши председник САД Линдон Џонсон још давне 1964. године.

²⁸ Према америчким доктринарним концептима, средства C⁴I² у свемиру интегришу се с одговарајућим средствима на Земљи и у ваздушном простору да би се „обезбедила кохерентна, интегрисана слика земаљског, ваздушног и космичког простора и командантима главних команди омогућило да те просторе контролишу и предузимају интегрисану употребу ваздухопловних и свемирских снага у садејству са снагама на копну и на мору“ (Global Engagement – A Vision for the 21st Century Air Force, GPO, Washington, DC, 1997, pp 21–22).

Космос ће се у 21. веку, вероватно, све више користити у војне сврхе, а активности у космосу и из космоса и ваздушног простора добијаће нове форме и садржаје у „превенцији“ и „контроли“ локалних и регионалних сукоба.

Закључна разматрања

С обзиром на историјску прошлост, постојеће реалности и испољене трендове кретања у међународним односима, може се закључити да ће 21. век, као и двадесети, вероватно бити прожет ратовима, који ће, с обзиром на простор, бити ограничени на територију једне земље (унутрашњи), међудржавни (субрегионални), регионални (потконтинентални и/или континентални) и општи или светски, односно планетарни рат. Највећа опасност по мир и безбедност почетком 21. века биће тзв. мали (унутрашњи и субрегионални) ратови и војне интервенције. Временом, међутим, може да се повећа опасност од већих регионалних ратова, па и од општег светског рата. Сваки од тих ратова имаће одређене посебности, које ће детерминисати даља констелација и измена односа снага у свету, као и средства ратне технике која ће зараћене стране поседовати и која ће се у тим ратовима користити.

Глобализација и/или фрагментација света и могући нови сукоби

Свет ће ући и, вероватно, нешто даље закорачити у 21. век с постојећим светским поретком. Сједињене Америчке Државе, једина преостала светска суперсила, са својим савезницима, настојаће да истраје у покушајима изградње „новог светског поретка“. Све дотле док буду имали економску надмоћност, и технолошку и информатичку супериорност, а тежиће да ту супериорност што дуже одрже и, по могућности, повећају, мала је вероватноћа да би могло доћи до светског рата у којем би се сукобиле две стране једнаке или приближно једнаке моћи. Уколико би, ипак, до тога дошло, онда тај рат не би личио на два претходна рата. Пре би могао да има карактер „меког“ (електронски, информатички, медијски, уз повремене ватрене ударе) или крајње „тврдог“ рата (нуклеарни). Међутим, оно што градитељи „новог светског поретка“ називају светским глобализмом или универзализмом, многи други називају (и сматрају) „западним империјализмом“. Супротности које прате изградњу „новог светског поретка“ и процес светске глобализације могу да пређу у нове сукобе, и то не само између „западног империјализма“ и јужног и источног „антиимперијализма“ него и унутар саме „западне цивилизације“; честе трансатлантске (и транспацифичке) трзавице у 21. веку могу да поприме много оштрије форме, па и неке видове сукоба.

Упоредо са градњом „новог светског поретка“ и процесом економске глобализације, у свету се одвија и процес геополитичке фрагментације. Неки футуролози наговештавају да би савремени свет у 21. веку

могао да се трансформише у неких 2.000 државица. Тај процес могао би, такође, да буде праћен избијањем многих малих ратова, претежно ниског интензитета.

Нова биполаризација света?

Између и уместо глобализације и фрагментације може – са више изгледа, у 21. веку да настане неко средње решење. Однедавно је, наиме, видна тенденција преношења центра економске моћи са Запада на Исток. Како из економске моћи произилазе војна моћ и моћ политичког утицаја, то би временом могла да се формирају два главна центра економске и друге моћи: један на западној, други на источној хемисфери, и евентуално још један између, на Старом континенту. Да ли ће до такве констелације снага доћи зависиће од процеса интеграције, односно дезинтеграције, а ти процеси могу да буду кохезиона снага, али и извор нових сукоба.

Сједињене Америчке Државе уградиле су у своју глобалну стратегију циљну мисао да не дозволе поновно настајање силе (или сила) која би им била једнака или приближно једнака, као што је био Совјетски Савез. Тај циљ их неизбежно упућује на покушаје разграђивања и, у најмањем, ометања у развоју једине потенцијално такве силе – Кине, као и на даље слабљење Русије. При томе, према тим, као и према неким другим земљама, делују применом двоструких стандарда: званично их прихватају као партнере у међународним односима, а незванично (посредно, подземно) покушавају да их дестабилизују и дезинтегришу. Такав приступ САД могао би да доведе не само до сукоба унутар тих земаља него и до сукоба великих размера.

Војне технологије и ратне доктрине за 21. век

Између војне технологије и ратне доктрине вековима је успостављана каузална веза, која се наставља и учвршћује. Готово је извесно да ће због технолошког развоја наставити да се мења слика рата и у 21. веку, и то много брже и револуционарније него у 20. веку. Како у развоју и примени нових средстава ратне технике водећи значај имају велике светске силе, то оне имају главну реч и у изградњи ратне доктрине. Између два светска рата, на пример, то су били Велика Британија, Француска и Совјетски Савез, касније и Немачка, а после Другог светског рата – САД и Совјетски Савез. После „хладног рата“, својим гледиштима о рату и начину вођења рата снажно су се наметнули амерички теоретичари. Они су у америчку стратегију и ратну доктрину уградили процену о властитој технолошкој супериорности и политичкој, економској и војној моћи САД и њихових савезника, и на тим основама су градили (и граде) принципе и методе деловања према противнику.

Војна стратегија и ратна доктрина САД вероватно ће доминирати војном мишљу у свету у 21. веку све дотле док САД буду имале економску, технолошку и војну супериорност у односу на потенцијалне

противнике. Особеност те стратегије, која се изграђује у два нивоа (као стратегија националне безбедности и национална војна стратегија), јесте у томе што се захтева комбиновано ангажовање политичких, економских, информационих, војних и других средстава моћи и утицаја на противника. Неки аутори је називају и *мултидимензионалном стратегијом*, не само због тога што се спроводи у сва четири амбијента (димензије) него и због тога што „обухвата такве проблеме као што су утицај на друштвено-економске промене, феномени глобалних финансијских и економских система, непредвидиви еколошки и други услови“, и друго. У оквиру такве стратегије велики, а у крајњем и одлучујући значај ипак имају оружане снаге, од којих се тражи да буду оспособљене за извођење операција у различитим сукобима – од најнижег (борба против тероризма и нелегалне трговине) до највишег нивоа.

Мада ће амерички погледи на рат вероватно доминирати војном мишљу у прве две деценије 21. века, то ипак не значи да ће се сви оружани сукоби, уколико (и колико) их буде у 21. веку, водити онако како предвиђају велике силе на основу најсавременијих средстава ратне технике. Наиме, у неким условима и географским срединама користиће се и класични начин ратовања, с масовном употребом живе силе и ватрених средстава.

Америчка стратегија, која је по карактеру офанзивна а по структури снага и начину извођења тотална, непосредно или посредно се тиче готово свих земаља и народа. Стога се стално праћење и добро познавање те стратегије намеће као неопходност како професионалним војницима, тако и политичарима, односно државницима. Стратегија САД и њихових савезника, наиме, упућује на закључак да ће рат у 21. веку све мање бити ствар само војника; он ће се испољавати у тоталитету, посебно када је реч о примени снага и средстава и начину ратовања.

Нова технолошка достигнућа и нови погледи на рат учинили су и то да је појам стратегије као науке о вођењу војске – вештине ратовања, изгубио своје првобитно значење. Из уских војних оквира она све више улази у политичке и друге сфере, обухватајући процене свеукупног положаја земље у постојећим међународним условима и изналажење решења за највиши степен безбедности, са најмање трошкова и жртава, уз истовремено очување неопходног националног суверенитета.